

RAQAMLI DUNYODA ONA TILI: IJTIMOIIY TARMOQLAR TILINING YOSHLAR NUTQIGA TA'SIRI

Sayfutdinova Dilafro'z Abdullayevna

"Toshkent iqtisodiyot va soliq texnikumi"

"Ijtimoiy va gumaniatr fanlar" kafedrası

Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli dunyo va zamonaviy kommunikatsiya asrida ona tilining o'rni hamda ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelgan yangi til shakllari va ularning yoshlar nutqiga ta'siri qamrab olingan. Muallif internet tili, qisqartmalar, inglizcha aralashmalar, emojilar va o'zbek tilining ijtimoiy tarmoqlardagi o'zgarishlari, yoshlar nutqidagi innovatsion va muammoli tendensiyalarni aniqlaydi. Tadqiqot davomida ona tilining saqlanishi va rivojlanishi uchun raqamli madaniyat muhitida zarur bo'lgan pedagogik va lingvistik chora-tadbirlar haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli kommunikatsiya, ona tili, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar nutqi, internet tili, til aralashuvi, zamonaviy nutq madaniyati, emoji, qisqartmalar.

Zamonaviy raqamli dunyoda internet va ijtimoiy tarmoqlar kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Xususan, yoshlar axborot olami, do'stlari, oila a'zolari, jamiyat va dunyo bilan tez, samarali va doimiy muloqotda bo'lish uchun ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa onlayn platformalardan faol foydalanmoqda. Bu jarayon, bir tomondan, tillararo madaniy integratsiyani tezlashtirsa, boshqa tomondan, milliy tilda so'zlashish, yozish va fikrlash jarayoniga tub o'zgarishlarni olib kirmoqda. Ona tili har bir xalqning milliy o'zligini namoyon etish, madaniy qadriyatlarini saqlash va avloddan avlodga yetkazishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bugungi raqamli epoxada esa, ona tilining sofliqi, boyligining asrash, zamonaviy texnologiyalar ta'siridan himoya qilish va uning moslashuvchanligiga erishish masalasi alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, yoshlarning internetda muloqot qilish odatlari, o'zaro yozishmalardagi so'z tanlovi, qisqartmalar, emoji va inglizcha aralashuvning ko'payishi, o'zbek tilining raqamli muhitda qanday

rivojlanayotgani va qay darajada himoyalanganligini o‘rganish dolzarblik kasb etmoqda. Ona tili inson shaxsiyati va tafakkurining asosiy ko‘zgusi, milliy madaniyat ramzi va ijtimoiy birlikning tarkibiy qismidir. Xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari, an‘analari ona tilida mujassam topgan. Raqamli dunyo kommunikatsiyasida esa ona tili yangi sinovlarga duch kelmoqda: ijtimoiy tarmoqlarda tezkor muloqot uchun eng qisqa yo‘l tanlanib, ko‘plab so‘zlar qisqartiriladi, chet tillari, asosan ingliz tilidan kirib kelayotgan yangi so‘z va iboralar tezlik bilan kundalik nutqqa singmoqda [1].

Ijtimoiy tarmoq, internet va raqamli axborot platformalari muloqotni zamonaviylashtirgan bo‘lsa-da, ba’zida ona tilining rang-barangligiga, boy ifodalay olish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ko‘plab zamonaviy yoshlar virtual muloqotda soddalashtirilgan, rasmiy yozuvdan yiroq, grammatik me’yorlarga bo‘ysunmaydigan, qisqa va aralash so‘zlardan foydalana boshladi. Bu, bir tomondan, muloqotni qulay, tez, erkin qilishga yordam bersa, boshqa tomondan, til madaniyatining pasayishi, notug‘ri yozuv va talaffuz, jumlar tuzilishining buzilishi kabi muammolarga sabab bo‘lmoqda. Bugungi kun yoshlarining hayotida ijtimoiy tarmoqlar – Telegram, Instagram, Facebook, Twitter (X), TikTok va boshqa platformalar asosiy axborot maydoniga aylandi. Raqamli kommunikatsiyada paydo bo‘lgan yangi atamalar, chat tilidagi qisqartmalar va “emoji”lar o‘zbek tili va uning so‘zlashuv madaniyatini tubdan yangilayapti. Masalan, kundalik yozishmalarda “sal” (salom), “qale” (qalay), “ok”, “brb”, “lol”, “omg”, “thx”, “tyt”, “pls” kabi qisqartmalar, so‘zlarni ataylab yengillashtirish va qisqa jumladan foydalanish ancha keng yoyildi. Internet slengi, ijtimoiy tarmoqlarda tilning yaratilish va o‘zgarish tezligi nihoyatda yuqori. Shu jarayonda yoshlarning nutqida gramatik, orfoepik, leksik, stilistik me’yorlar zaiflashishi ham ko‘zga tashlanadi. Raqamli epoxaning eng muhim belgisi – xalqaro kommunikatsiyaning ochiqligi, har bir axborot va ifoda uslubiga erkinlik berilishi va natijada til sofliqi, milliy xususiyatlarning asta-sekin o‘zgarishidir. O‘zbek yoshlarining internetdagi yozishmalari ko‘pincha soddalashtirilgan, qisqa jumlar va inglizcha aralashuvlar bilan to‘ldirilgan, ba’zi hollarda esa ona tilining boyligi va lug‘at salohiyatiga putur yetkazayotgan shakllarda bo‘lmoqda [2].

Yoshlar nutqida eng tez-tez uchraydigan tendensiya – inglizcha soʻzlar, zamonaviy qisqartmalar va internet atamalarining nutqqa kirib kelishidadir. Bu jarayon oʻzbek tilida yangi leksik qatlam – sleng va jargonlarning paydo boʻlishi, mavjud boʻlgan soʻzlarning global axborot dunyosi talabiga mos oʻzgarishini keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, baʼzan yoshlar ogʻzaki va yozma nutqida grammatikani koʻplab buzadigan, talaffuz va ohangda begonalik keltirib chiqaruvchi formalarni qoʻllay boshladi. Bunday oʻzgarishlarning asosiy sababi, ijtimoiy tarmoqlarda tezlik, qisqalik, mobil qulaylik, doʻstlar oʻrtasida erkinlik, axborot oqimining cheksizligi, ingliz tilining internet tili sifatida yetakchi oʻringa koʻtarilgani va raqamli axborot muhitida milliy identitet masalalarining birmuncha ziddiyatli tus olishidir. Bugun “like”, “story”, “post”, “follow”, “unsubscribe”, “subscribe”, “message”, “comment”, “chat”, “ban”, “block”, “emoji”, “hashtag” singari soʻzlar oʻzbek nutqi va matnlarida bimalol ishlatilmoqda. Hatto, baʼzi yoshlar oʻz ifodalarini ona tilida toʻla shakllantirish oʻrniga, inglizcha qisqartmalarga tayanmoqda.

Yangi raqamli madaniy muhitda emoji va qisqartmalar nutq va ifoda vositalarining ajralmas boʻlagiga aylandi. Mobil messenjerlar, ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar emojilarsiz kamyob holga aylanmoqda. Birgina kulgu, gʻazab, salomlashuv, hayronlik kabi holatlar koʻpincha soʻz bilan emas, emoji yoki rasm bilan ifodalanyapti. Tilshunoslar bunday oʻzgarishlarni vizual kommunikatsiyaning kuchayishi sifatida koʻradi. Qisqa va yengil yozuv – bu yoshlarning vaqt yutishi, yaqin doʻstlari bilan norasmiy muloqotni tez va ehtirosli olib borish imkonini beradi. Ammo ayrim hollarda bu yoʻl bilan ona tilidagi tub ifoda va grammatika buziladi, toʻliq jumlar oʻrni qisqartmalarga beriladi. Natijada, yozishda ham, ogʻzaki nutqda ham notogʻri tuzilgan gaplar, talaffuz xatolari, mantiqiy izchillik va boyligining yoʻqolish holatlari ochiq-oydin koʻzga tashlanadi [3].

Internet tili zamonaviy va dinamik boʻlishi bilan birga, chet tillari, asosan, ingliz tilidan koʻplab yangi soʻzlarni oʻzlashtiradi. Bunday oʻzgarishlar raqamli leksikada oʻzbek tilining moslashuvchanligini oshirishi mumkin. Shu paytda tilning sofliqi, milliy identitet va madaniyatni asrash masalasi ham doimiy muhokama ostida qoladi. Chunki oʻzbekistonlik yoshlar oʻz orzulari, manfaatlari va kundalik faoliyatini yangi til, yaʼni internet tili va emoji orqali ifodalay boshladi. Ijtimoiy tarmoqlarda sodda, qisqa, lekin

ko‘pincha shevaga xos bo‘lgan iboralar, ruscha yoki inglizcha qo‘shilma so‘zlar tez-tez uchraydi. Bunda, ba’zi paytlarda, ona tili qoidalarining chetlab o‘tilishi, adabiy me’yordan uzoqlashish holatlari ko‘proq seziladi. Masalan, to‘liq tuslovchi yordamchilardan voz kechish, qisqartirishlar, hatto lotin va kirill harflarini aralashtirib yozish kuzatiladi. Albatta, bu holat ona tilining zamonaviy til ekotizimida raqobatbardoshligini, dinamik rivojlanishini bildirishi mumkin, biroq uzoq muddatli nuqtai nazardan o‘zbek tilining boyligi va bardavomligiga ta’sir etishi mumkin. Shuni alohida ta’kidlash joizki, raqamli dunyoda o‘zbek tiliga oid ko‘plab yangi imkoniyatlar ham ochilmoqda. Elektron lug‘atlar, onlayn matn tahrirlovchilar, dasturlar, o‘zbek tilidagi axborot manbalari, Telegram kanallari, YouTube blogerlari va podcastlar yoshlar uchun o‘z ona tilida bilim olish va muloqot qilish imkonini beradi. Ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek mualliflarining, o‘zbek tilidagi memlar, gif va boshqa zamonaviy axborot shakllari, yoshlar madaniyatida yangi tabiat kasb etmoqda. Raqamli muhit orqali til rivoji, yangi yo‘nalish, leksik so‘zlarning paydo bo‘lishi, grammatik o‘zgarish, stilistika va ijtimoiy dialektlarning shakllanishi ham zamonaviy davr talabiga javob beradi. Xuddi shu bilan birga, ona tilini zamonaviy Internet dunyosida muhofaza qilish va rivojlantirish uchun qanday chora-tadbirlar zarur? Bu savol bugungi tilshunoslik va madaniyatshunoslikning dolzarb muammosiga aylanmoqda. Onlayn ta’lim kurslari, bloglar, video darslar orqali o‘zbek tili har sohada doimiy ravishda rivojlantirilmoqda, biroq internet va ijtimoiy tarmoqlardagi sleng, qisqartma va aralash iboralar natijasida yoshlar orasida adabiy, grammatik tildan uzoqlashish holati ortib bormoqda [4].

Lingvistik tadqiqotlar va so‘nggi yillarda olib borilgan monitoringlar ko‘rsatadiki, ona tilini saqlash va uni raqamli epoxada boyitish uchun quyidagi strategiyalarga amal qilish lozim:

- Yangi leksik qatlamlarni adabiy tilga moslashtirish, inglizcha yoki boshqa chet tili so‘zlariga o‘zbek ekvivalentlarini topish va targ‘ib etish;
- Ona tilida yirik kanal va platformalarni rivojlantirish, milliy davrani kengaytirish, o‘zbek tilidagi axborotni internetda ko‘paytirish;

- Yozuv madaniyati va nutq mahorati borasida yoshlar va bloggerlarni rag‘batlantirish, o‘zbek tili grammatikasining zamonaviy o‘qitilishini kuchaytirish;
- Ota-onalar, o‘qituvchilar, ijtimoiy liderlar va jurnalistlar zimmasiga ona tilining ahamiyatini targ‘ib qilish vazifasi yuklatilishi lozim.

Shuni unutmaslik kerakki, raqamli dunyo har bir tildan moslashuvchanlik, zamonga mos so‘z boyligini oshirish, ammo adabiy va madaniy boylikni saqlab qolishni talab qiladi. O‘zbek yoshlarining ona tili, yosh avlod tafakkuri va dunyoqarashini taraqqiy qiladigan, ham zamonaviy tilga moslashadigan, ham milliy ildizni yo‘qotmaydigan raqamli madaniyat shakllanishi bugunning eng muhim vazifasidir [5].

Xulosa

Raqamli dunyo va ijtimoiy tarmoqlar ta’sirida o‘zbek tilida sezilarli o‘zgarishlar yugurib bormoqda. Internet va onlayn platformalarda yangi til – qisqartma, emoji va chet tillari aralashgan zamonaviy muloqot usullari shakllandi. Bu jarayon yoshlar nutqining dinamikasini oshirdi, yangi atama va iboralar, yangi stilistikaning vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. Shu bilan birga, adabiy va grammatik tozalikka beparvolik, ona tili imkoniyatlarining cheklanib borishi kabi salbiy holatlar ham qo‘shildi. Qisqa vaqt ichida ona tilini to‘g‘ri qo‘llash, uni rivojlantirish va raqamli dunyoda zamonaviy, lekin asl ko‘rinishda saqlash har bir yosh, har bir ota-ona, pedagog va jamiyat vazifasiga aylanishi kerak. Internet, raqamli kommunikatsiya vositalari va ijtimoiy tarmoq madaniyati ona tilini boyitishi ham, unga xavf tug‘dirishi ham mumkin. Ona tilining zamonaviy raqamli muhitda o‘z o‘rnini saqlab qolishi uchun davlat, jamiyat, ma’rifatli muhit va yoshlarning ogohlighi hamkorlikda harakat qilishi talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. (2011). Internet Linguistics: A Student Guide. Routledge.
2. Karimova, D. (2020). Raqamli kommunikatsiyada ona tilining ahamiyati. O‘zbekiston filologiyasi jurnali.
3. Baron, N. (2008). Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press.

4. Bobojonova, N. (2022). O'zbek tilining zamonaviy nutqiy jarayonlari. Toshkent: Fan.
5. Thurlow, C. (2017). The Language of Social Media. Cambridge University Press.
6. Xolbekova, M. (2019). O'zbek yoshlarining internet nutqidagi tendensiyalar. O'zbekiston Milliy universiteti axborotnomasi.